

Széles Klára

„Kusza“, „zavaros“, – vagy „ígéretes” ifjú költőnemzedék?

(Az erdélyi első Forrás-nemzedék és a *Korunk*)

A *Korunk* nem szépirodalmi folyóirat. Az irodalom szerepét, súlyát a lap egészén, szerkesztési elvein belül, körvonalakban tükrözik a különböző időszakban feltüntetett alcímek. Például, a *Korunk* indulásakor, 1926-tól a 20-as, majd 30-as években (Dienes László, Gaál Gábor főszerkesztősége idején) szerepel a lap alcímében – mintegy jellegként tömörített programjában – az „irodalom”. („Világnézeti és irodalmi havi szemle” illetve: „Tudomány, irodalom, művészet, élet”), de a második világháború után, az 50-es években, majd utána, Balogh Edgár – Gaál Ernő főszerkesztősége alatt) ez a megjelölés fokozatosan eltűnik. „Világnézeti, társadalmi tudományos és művészeti szemle” – 1957-ben, 1961-től pedig egyszerűen csak „Világnézeti” folyóirat. 1965-től nincs is alcím. Illetve, a 70-es években ez olvasható a *Korunk* név alatt: „A szocialista művelődési és nevelési tanács lapja”. Hozzá kell tennünk: ugyanekkor, a folyóirat mindig közölt, – közöl szépirodalmat. De csak bizonyos időszakban létezett (létezik) „Szépirodalom” című rovata is. (Például éppen 1957-től.) – A „Szemle”, „Szemle és bíráló”, „Jegyzetek”, – később: „Panoráma”, „Téka”, „Tallózás”, majd „Látóhatár” stb. rovatokban, a tanulmányok között mindig helyt kaptak/kapnak a szépirodalmi vonatkozású hírek, elemzések, fejtegetések. De a kiemelt megnevezések abban a tekintetben hasonló választott irányt tükröznek, hogy mind elsősorban az „élő történelem”, a nemzetközi tájékozódás, tudományos: társadalomtudományi és egyéb szaktudományi kérdések hozzáértő közvetítését helyezik középpontba, a *Korunk* az igényes, gondolkodó olvasók sokoldalú tájékoztatását tekinti fő feladatának. A szépirodalom mindennek háttérre, kísérrője, természetes „kísérőzenéje”, hangulati, közérzeti illusztrációja, – akár a képzőművészeti mellékletek A mindennapi élet eleven közegének élményszerű jelzése, jelenléte.

Mégis – visszapillantva, s a tényeket egymás mellé illesztve –, azt tapasztalhatjuk, hogy a *Korunk*, ez a nagyjából társadalomtudományinak tekinthető folyóirat – adott helyzetekben, adott időszakokban – az irodalmi életben is jelentős szerepet vállalt. Ma már úgy is fogalmazhatunk: irodalomtörténeti súlyú feladatnak tett eleget, voltaképpen önnönmaga által kialakított szerepet/funkciót töltött be.

Az „első Forrás-nemzedék” elindulása jó példa lehet erre. Az irodalmi áramlat megnevezése ma már elfogadott, közhírt gyűjtőfogalomként szerepel.¹ (Természetesen a tárgyalt időszakban még csak az új irodalmi kezdeményezés létezése lehetőségéről, ennek születéséről van szó.) Úgy vélem, éppen ez teszi történeti jelentőségüvé mindazokat – személyeket és intézményeket –, akik/amelyek ebben segítők, „bába”-szerepet játszanak. Idetartozik a *Korunk*, a maga következetes állásfoglalásával, felelősségvállalásával.

Mikor, hogyan, milyen előzmények után, milyen feltételek között történik ez, amit a *Korunk* irodalmi életbéli szerepvállalásának nevezek?

Történelmi időben lépnek fel, mutatkoznak be először írásaikkal a fiatalok 1956-ban, majd 1957-ben. Tizennyolc-húszévesek – többségükben. Az első jelentkezés – ahogy ez lenni szokott – a költészettel kezdődik. Külön-külön lehet találkozni a fiatal költők neveivel, egy-egy versük közlésével. 1956-ban Gálfalvi Zsolt ír az új lírikusokról tanulmányt – majd 1957-ben, az Igaz Szó ünnepi számában (a Román Népköztársaság 10. évfordulójának ünneplése alkalmával) szerepel együttesen az „Új költőnemzedék,² az ifjú költők egész csoportja. Akár ez a két, említett közös szereplés is jelezheti, hogy a számba vett fiatalok névsora változó. De már kirajzolódnak a közös vonások. A versírók nagy része egyetemi hallgató, a Bolyai Egyetem diákja. (Ám nem mindnyájan azok.) A ma már legközismertebbnek tekinthető törzsgárda tagjai: Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella, Jancsik Pál, Pál Lajos stb. A korabeli névsor bővebb. Életkor és foglalkozás szerint egyaránt jóval tágabb a kör. Az első csoportos közlésben Csávossy György és Tóth István verseivel is találkozunk. S további tágabb körülségről beszélhetünk, ha tudjuk, hogy a részben egymás mellett közlő költőkön kívül más olyan kortársak is egyetértően részt vesznek a közös megbeszéléseken, akik részben más korosztályhoz tartoznak, részben (esetleg majdan) nem verset, hanem prózát, tanulmányt, kritikát fognak írni – avagy szerkesztők lesznek: Veress Zoltán, Lászlóffy Csaba – Kántor Lajos, Szilágyi Júlia, az azóta elhunyt Tamás Mária, stb. (Maga Pál Lajos is – a kezdettől hú résztvevő – egy személyben kiváló képzőművész és költő.)³

Itt érdemes megemlíteni az ún. „első Forrás-nemzedék” közvetlen kapcsolódását az előttük járó írónemzedékhez, főként bizonyos tagjaihoz. A költők közül többen a Református Kollégium (1947/48-tól már 2. számú Állami Magyar Fiúliceum) tanulói, s itt az iskolai önképző kör szorgos tagjai. Emellett már átjárnak a „városi” Irodalmi Körbe is, az Írószövetség kolozsvári fiókjának az irodalmi körébe. Ezt akkor a 24-25 éves Fodor Sándor vezeti, maga is egy első kötetel rendelkező fiatal író. Itt találkoztak össze a náluk idősebb nemzedék tagjaival, Asztalos Istvánnal – aki bemutatója itt a fiatal Kányádi Sándornak. Innen az ismeretség Bajor Andorral, Huszár Sándorral, Páskándi Gézával, Móricz-kollégistákkal.⁴ Hozzátehetjük ehhez: Fodor Sándor, Kányádi Sándor és Lászlóffy Aladár a legkedvesebb, kedélyesebb baráti-kollekai egyetértő évődések és ugratások közt nap mint nap együtt dolgoznak a *Napsugár* című gyermeklap szerkesztőségében (akárcsak a már említett Tamás Máriaival, s nem utolsósorban a prózairodalom megújításának szenciájaként fellépő Bálint Tiborral). Együtt dolgoznak és együtt járják az országot, az iskolákat. Irodalmi estek, délutánok szervezői és szereplői. – Ezt a vonatkozást egészítheti ki az a nyomtatott lapok sorával dokumentálható tény, hogy a fiatalok első köteteinek ajánló bevezetését olyan „öregnek” vállalták s írták meg szíves szavakkal, mint amilyen: Balogh Edgár, Szemlér Ferenc, Bajor Andor, Méliusz József, Csehi Gyula, Kiss Jenő, Sőni Pál stb. Elvileg ők számíthattak volna a legkonzervatívabb, legvaskalaposabb ellenzéknek, a szokatlan pályakezdők akadályozóinak. S gyakorlati szerepvállalásaik szerint inkább segítők, támogatók – főként a hatvanas évektől. Hangsúlyozom ezt azért, hogy most, ennyi év múltán fokozottan kiemeljük: Nem elsősorban nemzedéki ellentétéről volt szó akkor, amikor ez a fiatal író-vonulat indulásakor különféle akadályokba ütközött. (Utalhatnék arra is, amit az előbbi névsorból szándékosan elhagytam: ugyancsak előző évjáratokhoz tartozott, s mégis, az első Forrás alkotói mellé állt: a korai értő, méltató Földes László, Szócs István – vagy a Lászlóffy Aladár – első kötet bevezetőjét író Majtényi Erik; – avagy Székely János.)⁵

Beszédesnek tartom azt a tényét is, hogy a fiatalok, amikor irodalmi kört alakítanak maguknak, névadóként Gaál Gábort választják.⁶ Ugyanakkor érintkezési pontot jelenthet akár az irodalmi példaképek nyomán is (József Attila, Kassák-kör stb.) az „emberarcú szocializmus” naiv bizalma – s még feltételekhez, gyanakváshoz kötötten is – egyféle jobbra fordulás várakozása, jóhiszeműsége.

Kik számítnak, számíthatnak az első Forrás-nemzedékhez, és kik nem? Ezt aligha lehet mechanikusan eldönteni. Hiszen elvileg mondhatnánk: mindazok, akiknek első kötete ebben a sorozatban jelent meg. Ez esetben ugyancsak bőséges névsorhoz jutnánk, s az itt joggal feltüntetettek között bőséggel találkozunk olyanokkal, akik később, gyakorlatilag más pályát választottak. (Ahogy az lenni szokott, természetszerűen szinte minden költőcsoport, irány közös indulásánál. Gondolhatunk akár a Holnap-antológiára.) Ha viszont az irodalomtörténetileg új irányba térő áramlatot figyeljük, – s eltekintünk a fent említett fajta első megjelenéstől, írók közti korkülönbségtől –, akkor joggal kérdezhethetnénk: Kányádi Sándor vajon nem tartozik ide, lényegében? És Páskándi Géza?

Utóbbi a határesetek között is határeset. Vagy talán maga a „határ”? Egyrészt, mert ő maga tiltakozott, s tiltakozna legjobban a bárhova besorolás ellen. Másrészt azért, mert az ő első kötete (*Piros madár*, versek, 1956)) már csak azért sem lehetett Forrás-kötet, s azért is különleges sorsú, mert hiszen ő az, akit éppen a kritikus költői indulás idején állam és közrend elleni izgatásért hatévi börtönre ítélnék. Így, míg kortársai pályakezdéseik gondjaival foglalkoztak, ő – 1957-től 1963 februárjáig, börtönben ülve – mind fizikailag, mind szellemileg egész más szempontból, más oldalról meditatálhatott a kortársi valóságon. Mégis – saját felfogásom szerint –, lényegében szerves tagja, résztvevője, jelensége ennek az irodalmi áttörésnek. Művei – különösen a *Holdbumerángthól* (versek, 1966) kezdődően az *Úvegekig*, (elbeszélések, 1968) s *Az eb olykor emeli lábát*ig (párbeszédek, színművek, 1970) – különböző műfajokban, de egyaránt tagjai, részei a jelzett irodalmi áttörésnek. S gyorsan visszacsatolva mostani központi témánkhoz: a *Korunk* feltétlenül ilyen értelemben szerepelteti, „veszi be” – amint lehetséges – Páskándit is saját következetes irodalmi állásfoglalása, ízlés-választása sorozatába

Mert – és itt alakulnak a *Korunk* irodalom-választási, közlési, szerkesztési szempontjainak összetevői – a generációs, illetve irányzat- és ízlésbeli váltás, fordulat elsősorban „esztétikai norma”-váltás, egyféle „kánon”-váltás (voltaképp: az irodalom valóban élő folyamatszerűségének ki- és felszabadítása). Az együtt induló költők zöme, az akkor uralkodó-kötelező (alkotóerőt gúzsba kötő) szocialista realista témákkal, formákkal szemben magánéleti gondjairól, érzelmeiről vall. Ráadásul olyan elődökhöz, olyan hagyományokhoz nyúl vissza, olyan kifejezési módokat választ, amelyek kimondottan vagy hallgatólagosan, tiltott határokat lépnek át. Élnek az 1920-as évek avantgárd mozgalmainak eszközeivel: szabad asszociációkkal, expresszionista, szürrealista képekkel, stb. Nem egyszerűen arról van szó, hogy felelevenítik, folytatják ezt a fajta örökséget (amely az erdélyi irodalomban annak idején viszonylag kevés nyomot hagyott, – Bartalis János gondolatritmusra épülő versei tartoznak e nyomok közé). Az említett fiatalok, főként e tehetségek legjava egészében új, addig ismeretlen egyedi alkotásmódjához, merész, személyes látásmódja, szemlélete kifejezéséhez, költői világa szavakba foglalásához teremti meg saját és új formáit.⁹ Ezt a „szabadságot”, vakmerőséget, az adott korlátok meghaladását, netán ledöntését – a korabeli politikai megrendülés, a Szovjetuniót, s a tőle függő országokat érintő „olvadás” (Ehrenburg), a SzK/b/P huszadik kongresszusa teszi lehetővé. Ámde a magyarországi 1956-os forradalom, a nevezetes, dicsőséges október 23-a, s főként, ami ezt követte, s ahogyan a leverése egyben minden hasonló szabadságmozgalom sorsát eldöntötte, – nyilvánvaló módon, alapvetően befolyásolja a veszélyesnek, eretneknek ítélt művészi, irodalmi mozgalmak esélyeit, kereteit is.

Nem állt szándékomban bármiféle politikai, történelmi jellegű kitérőt tenni. De a szóban forgó fiatal írócsoport esetében aligha kerülhető meg ez a körülmény. Hiszen – (ha beletartozott az első Forrás-nemzedékbe, ha nem) Páskándi Géza hatéves börtönbüntetése szorosan kapcsolódott ezekhez az eseményekhez. Másként, véletlenszerűen – mondhatnánk: fatálisan – Lászlóffy Aladár is életében először éppen a kritikus 1956-os októberi napokban érkezik Pestre (ez akkoriban igen ritka, kivételes utazásnak számít), s közvetlen szem- és fültanúja lesz a kirobbanó forradalomnak.¹⁰ Élményekkel és tárgyi emlékekkel érkezik vissza Kolozsvárra. Mindez alapvetően (közvetlenül, vagy közvetve?) befolyásolja az irodalmi pályák alakulását is? A közléseket? Ma sem biztos, hogy pontosan tudjuk követni, kikövetkeztetni az összefüggéseket. Mindenesetre a már említett, elismerő bemutatkozás, közös szerepeltetések után (1956. december, 1957. december, *Igaz Szó*). 1958 áprilistól ugyanebben a lapban s másutt is egymást követik az egyértelműen elmarasztaló, a fiatal költők műveit, irodalmi irányát megbélyegző írások.¹¹ A támadók megközelítés-, kifejezés-módja, érvelése nehezen fogadható el szakszerűnek, sokszor gyermeknek nevezhető.

Jó példa lehet erre akár Hajdu Győző gondolatmenete, allegorikus példa-sora az „*utolsó másfél év költői terméséről*”, a verselők „*Jegfiatalabb népes seregéről*” szólva, Hajdu Győző, itt pártossága, szervilizmusa oldaláról nyilatkozik meg. Vonuló golyákhöz hasonlítja a költő csoportot. „*Bár már több éve, hogy felröppentek irodalmunk egére, ... mégsem érzem őket eléggé otthonos, tűzhely körüli madaraknak.*” Mivel – s ez itt a megbélyegző elítélés lényege, közepe: „*a mi új valóságunk tájaira – verseik tanúsága szerint – még mindig nem rakták le végleges fészkeket. Mintha vendégek, amolyan vándormadarak lennének, úgy repdesnek szülőföldjük felett.*” S továbbfolytatva elégedetlensége kifejezését, a rosszallás szemrehányássá, váddá fokozódik. Ez a „*helytállás elől melegebb és idilli tájakra húzódnó*” természet nem kívánatos (éppen azt nem írja ki: ellenséges). Mindenképpen ellentéte annak a magatartásnak, amelyet az idézett szerkesztő a korhoz illőként elvár. A „*férfiás helytállás*”-ra, „*erő*”-re és „*bátorság*”-ra van szükség. Erre hasonlat lehet a „*kőszáli sas*”, „*vagy a mindig velünk maradó kis pintyőke*”, s „*az utak szélén tanyázó kontyos pacsirta*” viselkedése. Ezek a madarak „*kitartanak az ember mellett, minden időben.*” Okulhatnak és okulniok is ajánlatos példákból a vándorló: hűtlen, állhatatlan, megbízhatatlan „*golyák*”-nak, vagyis a hozzájuk hasonlatos fiatal költőknek. Mai szemmel ez a fajta virág-, illetve madár-nyelv ugyancsak egyértelmű. Eléggé együgyű, inkább komolytalan, sőt humoros hatást kelthet, mintsem fenyegetőt. Az ötvenes évek Romániáját kell mögé idézni, hogy hihető legyen: e gyerekes okfejtés valódi, aligha lelkisínelhető hatalmat tudhat maga mögött, s a szelíd intéseket megszmélnélendő, baljós figyelmeztetésként kell olvasni. Mindenesetre a megfogalmazott véleményem nem annyira a bírált költők verseinek minőségére vonatkozik, mint inkább az elvárt programszerűség hiányára. A „*golyák*”-hoz hasonlított költők célzásai a már említett, felsorolt költőket illetik, nagyjából a későbbi első Forrás-nemzedék lírikusi törzsgárdáját.¹²

Nem kevésbé fenyegető a többi, felemlített *Igaz Szó*-béli, illetve *Előre*-ben megjelenő támadás sem. Személy szerint Lászlóffy Aladár verseit célozzák meg néhány kritikus kirohanásai. Vajon mit érezhet, mit gondolhat egy húszéves, reményteli költőnek induló fiatalember, amikor verseiről efféle sorokat olvashat: „...szertelen csapongás, nagyotmondás” jellemzi. „...elképesztő méretű eredetiség bármilyen áron kicsikart illuzióját” ébreszti. Megfogalmazásai „*kusza, zavaros bonyolult*” formát öltenek. Tele „*mesterkélten merész metaforákkal*”, „*keresetten újszerű, zsúfolt jelzők*”-kel. „*Menekülési vágy*” ez a valóságtól, a mától – ismétlődnek Hajdu Győző vádjai. Mindezt „*aggasztó*”-nak ítéli a kritikus.¹³ „*Hogy érthetnők meg ezt a lírát, amelyet mintha franciából vagy angolból fordítottak volna magyarra, amelynek sem tartalmában, sem formájában semmi köze életünkhöz, s egyetlen célja, hogy érdekes módon rakjon szavakat egymás mellé?*” – így összegez a bíráló.¹⁴ „*Az élet céltalanságának gondolata szinte magától értetődően veszi magára a kifejezés mód mondvacsinált zagyvaságának köntösét.*” Lászlóffy Aladár költészetének „*egyetlen tárgya az Én, akinek nincsen köze senkihez.*” Szökés ez az „*értelmetlenségbe*”, „*az élet abszurditásától – a költészet abszurditásába*”. – olvashatjuk még ugyanabban az évben, pár hónappal később a marosvásárhelyi folyóirat után, a bukaresti irodalmi hetilapban.¹⁵ Egész költőcsoportról ír 16 az *Előre* kritikusa, valamennyiükre vonatkoztatja a fő vádakat: „*zavaros*” eszmeiség, „*polgári ideológia*” uralkodik felfogásukban, „*a meddő illúziók világában*” élnek, le kellene szállniok onnan a földre. Az elvárás: „*építő emberek közt leljenek önmagukra, kortársak szívében*”. Mindezen belül kiemeli Lászlóffy Aladárt, mint „*egyik legtöbbet ígérő*

tehetséget”, aki viszont a fent jelzett „menekülésnek” is „egyik legjellegzetesebb képviselője”. A „pesszimizmus fekete köpenye” takarja, – a „végtelen távlatok ábrándja” tartja rabságában, „heroizálja a halált”. Versei általában „többszöri elolvasás után is követhetetlen”-ek.17

Hajdu Győző intelmének atyai színezetét részben magyarázza, természetessé, érthetőbbé is teszi az a már említett tény, hogy a költőket – akikről szól – két évvel ezelőtt, 1956 októberében éppen az általa szerkesztett folyóirat (*Igaz Szó*) közölte először együttesen. Nyilván azt szeretné, hogy a saját, azaz központi elvárásoknak megfelelően igazolják szerkesztői bizalmát, ne hozzanak szégyent a fejére. Várja, elvárja és reméli is ezt a megoldást, az utat nyitva hagyja ebben a dorgáló, észre térítő szándékú cikkben. Ugyanakkor mindez az intés már egy idő közben felbuzdult, immár csoportszerűen viselkedő irodalmi társaságnak is szól. Azoknak a fiataloknak, akik a Hajdu Győző-cikk előtt pár hónappal, 1958 januárjában a Bolyai Egyetem aulájában megrendezik első közös irodalmi estjüket. Megjelenik saját, kortársi kritikuskuk, „ideológusuk” is, kiállva egyenként a költők mellett: Kántor Lajos. Előbb, az új év elején, *Új számadás – új számvetés* címen ír a bukaresti *Előrében* majd *Új költői nemzedék*ként megnevezve, egyenes folytatásként azokról a „*fiatal költőkről beszél*”, „*akiket most induló cikksorozatunkban bemutatunk*”. Elsőként Lászlóffy Aladár költészetét elemzi, értékeli. Olyan egyértelmű felvállalással találkozunk, amely – az akkor még első kötettel sem rendelkező, ifjú tehetségről szólva – többek között ilyen mondatokat ír le: „*gondolati líránk egyik legegységibb, vonzó, igen tehetséges alakja. A meglepő és megragadó asszociációk költőjének is nevezhetnők*”, „...*lírájáról szólva lassan elhagyhatjuk a kérdőjelet*” stb. 18

Mindenképpen: a kiemelt fiatal, pályakezdő csoport (tagjai még valamennyien első kötetük megjelentetése előtt állnak) – ebben az időszakban: 1958-ban, 1959-ben (az egyetemisták ebben az évben végeznek) – kritikus éveiket élik.19 Ekkor lép fel mellettük a *Korunk* (az önmagát akkor éppen „*Világnézet*” folyóiratnak nevező). 1956, a forradalom elbukása után – elvileg – következhetne egy bizonyos tartamú átmenet, pár év, tíz év. Senki sem tudhatta, hogy olyan közel negyven év lesz a folytatás, amely tulajdonképpen például a mi költőink életidejének javát (ha nem éppen az egészét) teszi ki. Az irodalmi kiközösítés veszélyét kellett kivédeni. Az irodalmi pályakezdés lehetőségét, a pályán maradás, az alkotás jogát, közlés esélyét Önfeladás nélkül? Mindennek buktatója és kulcsa éppen a „világnézet” vonatkozásokban rejlik.

Nem csupán arra volt szükség, hogy teret biztosítson egy-egy orgánum a fiataloknak. Hanem arra is, hogy a megbízhatatlanság, ellenségnek tekintés vádjai és figyelme alól megszabaduljanak. Huszárvágás(ok)nak volt itt helye.

Ezért van különös jelentősége annak, hogy az első Forrás-nemzedék képviselőjében 1959-ben Lászlóffy Aladár verse jelenik meg, a *Szertartás egy nemzedék nevében*.20 Helyt kap a költemény mindhárom része, a szokatlan, szabálytalan, strófákat, rímeket nem ismerő szaggatott szabad vers stációi: *Invokáció*, *Himnusz*, *Ars Poetica*. Óhatatlanul szerepelnie kell az „*imperialisták*”-nak, „*Kommunisták*”-nak, a „*pártos tudat*”-nak, a „*vörös szívek*”-nek. Mégis, a vers egészen uralkodik az az egyedi világ (mintegy lenyeli a megjelölt idiómákat), amely a költő víziója. Ilyen gondolatok, sorok látnak napvilágot:

Tanúnak hívom a korszakok vallomását:

*Osztálytalan és késtelen embernek adatott
volt a föld!*

A tűnődő szemek köré gyűltek a láthatárok.

S itt szerepel a legtöbbet idézett három sor is (ugyancsak a költői igazságot hirdető):

Írányt csak arra kap a történelem,

Amerre a szabadság és a végtelenség

Sínpára kígyózik a tér töltésein.

Óvatosságot láthatunk utólag abban, hogy előbb ritkábban találkozunk egy-egy fiatal költő fellépésével a KORUNK-ban. Például az adott évben (1959), az említett versen kívül még kétszer bukkanunk rá ismerős, idetartozó névre. Akkor is, egyelőre Lászlóffy Aladár nevére. S a kétféle közlemény egyike csak az, amelyik vers, a másik recenzió, az is egy elfogadott, vezető szerepet játszó költő kötetéről: Szemlér Ferenc *Téli alma* című lírai gyűjteményéről.21 Viszont a költemény fontos, állami ünnepi számban kiemelten kap helyet (augusztus 23-a ünnepe). Ismét, itt a történelmi visszaillesztés kapcsán a költő magáénak tekintheti az *Emlékek éneke* háromrészes szabad versét. Egyedi szemléletéhez illő, azt valló látomás-mozaikok tűnnek elő a hivatalosan elvárt fordulatok ellenében: „*a történelem időjárása*”, „*megvert évezredek özönlése*”.

1960-ban két újabb név, két újabb Forrás-nemzedékes jelenik meg a KORUNK-ban. Veress Zoltán – ő éppen a már emlegetett első Forrás-kötet címét adó novellájával, a *Menetiránnyal*.22 Ugyanaz év szeptemberében pedig Szilágyi Domokos verset olvashatunk, *A halál árnyéka* című „rekviem” alcímet viselő sorozatot (*Az öregek*, *Az őszemű lány*, *Eső*, *Lázadás*, *Nem szabadulsz*). Meghatározó jellegű mű. S az időszak hivatalos vonzalmait, tartózkodásait ismerve – külön elismeréssel adózhatunk a szerkesztőknek, hogy ilyen, kendőzetlenül tragikus alaphangú lírának tudtak helyet biztosítani a szocialista optimizmus idején.

Az 1961-es év úgy tekinthető, mint az immár elért siker, továbblépés esztendeje a *Korunk* és a fiatal írók együttműködésében. Az immár bevezetett, elfogadottnak tekinthető Lászlóffy Aladár mellett újabb, új nevek, művek látnak napvilágot. Lászlóffy Aladár kétszer is megtalálható, s ezen belül az augusztusi számban olyan vezető helyen, szerepben, hogy a lapszám elején, a vezércikk után olvasható verse, s csak öt követik a korban, rangban magasabban álló Bajor Andor, Szemlér Ferenc. Igaz – a vers témája diktálja főként ezt –, *Harcok fénye* címen éppen egy irodalompolitikailag nagyon alkalmas tárgy az, amire akkor szüksége van a szerkesztőségnek. Először láthatjuk Szíves Sándor nevét – egyelőre recenziói jelennek meg (Bruno Opitz, Betlen Oszkár népszerű, jó könyveiről). Az év második felében viszont az írók egy kis csoportja lép fel együtt, verseivel. A nemzedéktárs: Szilágyi Júlia írja a művek elé a szíves, szép köszöntőt: *Közülünk jöttök*. (Ismét Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár művei szerepelnek, melléljük sorozódik itt először: Jancsik Pál, Fábíán Sándor).23

Most már annak lehetünk tanúi, hogy apránként sorra megjelenik a „teljes”, illetve az egyre teljesebbé váló, egyre növekvő gárdát képviselő Forrás-nemzedék.

1962-ben „Hazai fiatal költők” címmel három új verselőt mutat be a KORUNK24 (Kádár János kivételével később más pályát választottak, Mózes Huba azóta megbecsült nyelvész. Példái lehetnek annak a későbbi differenciálódásnak, amely csaknem minden költő csoportot jellemez.)

Az 1963-as év – kiemelt szempontunkból – különösen gazdagnak mondható. Szinte minden lapszámra jut több alkalommal is egy-egy fiatal szerző. Veress Zoltán, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár mellett (utóbbi műfordítással van jelen) Lászlóffy Csaba, Kádár János, Szócs Kálmán, Fábíán Sándor munkáit olvashatjuk. 25 A felsorolt nevek, személyek jelenlétét tapasztalhatjuk 1964–1965-ben is. Néhol változatos műfajokban.26 1964-ben Farkas Árpád is felbukkan.27 Kányádi Sándor neve, verse is 1964-ben található a KORUNK-ban.28

Még ehhez az időszakhoz kötődő – és szervesen kötődő – újdonság az, hogy megjelennek a fiatal nemzedék prózáiról, majd kritikusai, egyben irodalomtörténeti szemléletük alapjai, körvonalai is. (Tudjuk, a próza rendszerint később érik be a líránál – az

irodalmi folyamatok áttekintése pedig még inkább távlatot kíván.) Az epikusok: – a már említett Veress Zoltán novella után – Bálint Tibor az üttörő, *Egérfogó* című írásával.²⁹ Külön figyelmet érdemel az a jelenség, hogy az akkor jobbára még csak készülő, leendő novellisták, regényírók első munkáinak megjelenése idején akad olyan kortárs-kritikus a folyóiratnál (Kántor Lajos személyében), aki nemcsak a szűkebb körű író-generációk folyamatosságát kísérli meg felvázolni, hanem a kortárs magyarországi prózairodalom körképét is,³⁰ mintegy tájékozódva, készülve a közös szemlére. Az *epika felzárkózása* címen fogja át a már derékhadnak számító írók addigi munkásságát (Fodor Sándor, Szabó Gyula, Papp Ferenc, Panek Zoltán). Majd felsorakoztatja az első Forrás-nemzedékhez tartozó, ígéretes tehetségeket. Bálint Tibor mellett kiemeli Szilágyi István különleges erőnyeit. (Felfedezve azokat egy, még nem is olyan reprezentatív novella kapcsán: *Ahol nem történik semmi.*) Felhívja a figyelmet a rendhagyóan pályakezdő Pusztai Jánosra.³¹ Láng Gusztáv Kányádi Sándorról rajzol portrét, K. Jakab Antal Shakespeare-ről, a dráma kérdéseiről ír eredeti esszéket.³²

Összekapcsolódik így többféle feladatkör. Nemcsak a művek láthatnak így napvilágot (utat nyitva a kezdőknek). A *Korunk* arra is lehetőséget ad, hogy például műfordításokkal, recenziók írásával, jegyzetekkel, stb. szerepeltessék a fiatal írókat. Akkoriban az – ha szerényen is – hozzájárul a létfenntartáshoz, ugyanakkor neveiket ismertebbé teszi. Szerepelteti a műveikkel foglalkozó írásokat, például az újfajta versek előadásával kapcsolatos kérdésekkel foglalkozó, az interpretáció szemszögéből elemző Papp László-tanulmányt: *Hagyomány és jelen a versmondásban.*³³

Egyidejűleg, tanúi lehetünk annak az igénynek, amely távlatokban gondolkodást képvisel, irodalomtörténeti nézőpontot, a nemzedékek stafétabot-átadása mögött a folyamat egészét firtatja. Helyt ad a folyóirat az erre vállalkozó tanulmányoknak. Például – éppen a kiemelt, a fiatal költők nemzedékét támadó cikkekkel, kitételekkel érdemes szembeállítani a (szintén *Korunkban* megjelenő) nagy lélegzetű, elmélyedő, elemző tanulmányt ugyanerről a témáról, Földes László tollából. Földes László úgy látja, Lászlóffy Aladár egész „költészete vajudás az őstörténettel, viaskodás a történelemmel.” „Sokmillió éves fiatal költő”-vel találkozunk. E téren érintkezik József Attilával, de nem epigonja! „József Attilával rokon absztrakcióiról nem mondhat le”, – ám ez „vérségi kötelék”, „vérév lett minta”, „hiteles kapcsolat”, a „szemléletű leszármazás mágnese” vonzza. Az „az érzékfeletti, ami sokvonatú metaforáiban bonyodalmas és olykor zavaros, egyszerűben pillantásához illeszkedik, ha társít.” (Példaként idézi: „Az ősztől az ürg és vissza / az eszmélet tágas parabolája.” – *Madár-keringő*). S igen árnyalt, pontos megállapításként összegezi mi is történik eme igen egyedi költői, poétikai eljárás során: „A társítás csapongásában csupa árnyalt sejtelem” ölt testet.³⁴

Mindezek mellett az adott, kritikus években különös hangsúlyt, jelentőséget nyer egy olyan szempont, amelyet – ismét a *Korunk* – s most már nyugodtan összekapcsolva: a KORUNK-munkatársává lett Kántor Lajos képviselt. Ő az, aki mintegy irodalomdiplomataként is jó érzékkel keresi és megleli a kézenfekvő érveket költő-kortársa elfogadtatásához. Hamisítás, torzítás, erőltetés nélkül meg is találja ezeket. „Sokat írtunk már Lászlóffy Aladár filozófikus hajlamáról, de nem figyeltünk eléggé arra, hogy e filozófikum alapja, ... ihletője az emberi munka.” (Idézi a versekből a „talpfák”, a „munkaterv” képeit, szavait, a Kalevala-mottót, a homo faber eszményét.) Nem tematika ez a lírában, hanem a költő szemléletéből fakad. A „munka” itt nem feladat, kötelesség formájában jelenik meg, hanem „belső, lírai mondanivaló”-ként. Könnyedén és a költészet valódi természetéhez hűen hivatkozik és hivatkozhat versek sorozatára, frappáns idézetekre. Természetszerűen harmonizál ez a másik kortárs-kritikus: Szilágyi Júlia kitűnő, elfogadásra ajánló politikus bevezetésével. Utóbbi így ír a négy fiatal költő (Jancsik Pál, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Páll Lajos) versei előtt (1961-ben): „Nem játszanak a szavakkal. Megküzdöttek birtoklásukért, behatoltak mélységükbe, vállalják súlyukat. Éppoly lelkes szakértelemmel kezelik őket, mint kortársaik a kalapácsot, a körzöt, az emelődarut.” „Érzékeny műszerük, a poézis, felfogja a »hegyek csendjét«, távoli földrészekét és távoli emberek kiáltását”...³⁵

A *Korunk* tehát fontos szerepet vállalt az első Forrás-nemzedék indulásánál. Fontos az, hogy akkor lépett fel mellettük, közölte a fiatalokat, amikor pályakezdésük nehéz, kritikus szakaszba került, amikor az éles támadások érték őket. Ez a kritika éppen egyéni, eredeti tárgyait, hangjukat illette, mivel ez eltért a hivatalosan megkívánt normáktól. Ugyanakkor távlatilag „életszükség”-nek bizonyult az is, hogy a folyóirat (értő szerkesztői, megszólaló kritikusa) az akkor létező helyzettel számolva kelt a fiatal írók védelmére. Úgy segített, ahogyan akkor ez lehetséges volt. Úgy állította előtérbe az akkor elvárt, világnézeti (ideológiai) szempontokat, hogy érveket fogalmazott meg az új költői/írói szemlélet, kifejezőmód szabadsága érdekében. A sajátos költői – írói világok elfogadása számára.

Az első Forrás-nemzedék kiemelt néhány éve, ömaga is, példa csupán. Ez az író-generáció láncszem mindössze. Ám, ha ez a láncszem kiesett volna az irodalmi élet folytonosságából, vajon a következő fiatalok miként serdülnek föl? A *Korunk* – adott esetben – magát az élő folyamatosságát képviselte, segítette akkor. S lényegében ezt folytatja a mai tehetséges pályakezdő írók mellett.

Jegyzetek

1 Vö. Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1945-1970*, illetve: 1944-1970. (Bukarest, 1971., 1973.); Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, I. Bukarest, 1981.; Új Magyar Irodalmi Lexikon, Bp. 1994. I.

2 Ld. Gálfalvi Zsolt: *Hat új név*, Igaz Szó, 1956. 12. sz. 1839-1845. (A hat név: Csávossy György, Jancsik Pál, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Tóth István, Veress Zoltán). Az Igaz Szó 1957. 12. számában pedig Új költőnemzedék (szerk. bevezetővel), Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Veress Zoltán, Csávossy György, Páll Lajos versei szerepelnek. Ugyanebben a számban, a versek után Gálfalvi Zsolt *Ünnepi számvetése* következik, ahol a kortárs irodalom szemléjénél Asztalos Istvánék, Székely János, Fodor Sándor, Kányádi Sándor után a fiatalokról is szól: Tóth István, Veress Zoltán, Szilágyi Domokos, Csávossy György, Lászlóffy Aladár neveit említi. 1003-1007.

3 Vö. *Korunk* papírfarmája – Válaszok Kántor Lajos kérdéseire. In: Lászlóffy Aladár: A jerikói trombitás. – Műhelynapló a megtartó melankóliáról. – 1994. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó. 107-128.; Vissza a Forrásokhoz I.-2. Helikon, 1998.1.-2. (256.-257.) Szerk.: Balázs Imre József és Hevesi István Zoltán.

4 Vö. 2.sz. jegyzet. A Móricz Zsigmond Kollégium: 1945 és 1948 között szegény, tehetséges paraszt, munkás, értelmiségi diákoknak adott otthon ingyenes bentlakással, Mátyás király szülőházában. Mintájára több más városban is létesült hasonló népi kollégium. Színvonalas előadások, önévelő belső demokrácia jellemzi. Könyvkiadója is nevezetes.

5 Székely János szerepe nem teljesen egyértelmű. Feltehetően ő írja névtelenül, illetve majd „Farkas Dénes” álnéven a parodizáló, csipkelődő cikkeket, például Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella, Fábrián Sándor és más nemzedéktársuk ellen. (Vö. Farkas Dénes: Rakéta-versek, Modor és zürzavar; (n.n.) Találós kérdések, Igaz Szó, 1959. 2. 294-295; Igaz Szó, 1959. 6. 924-925, Igaz Szó, 1961. 4. 639-640. Árkádia-rovat.) A két utóbbi egy-egy Lászlóffy Aladár-verset figuráz ki: az *Áprilisi vallomást*, *A hegedű húrjait*. Mégis,

meghatározó állásfoglalása, a Lászlóffy Aladár első verseskötete után megjelentetett, a költő mellett álló cikke: Valódi vagy kölcsönvett korszerűség, Igaz Szó, 1962. 8. 282-287.

6 Úgy vélem, emögött van politikai, taktikai megfontolás is – s ugyanakkor kapcsolódik a fiatalokhoz tartozó és a korabeli Korunk felé orientálódó, később odatartozó szerkesztő – munkatársak gondolatmeneteihez is. (Kántor Lajos, Szilágyi Júlia, Jancsik Pál, Veress Zoltán stb.)

7 A Romániai Irodalmi Lexikon (Kántor Lajos) joggal, hangsúlyozottan óv a merev generációs határok alkalmazásától. Páskándit mintegy „közvetlen előzmény”-nek tekinti.

8 Attól függ, melyik elméleti iskola terminusaival közelítjük. Hiszen az effajta irodalmi változás pozitív megítélésében egyetértést tételezhetünk például J. Mukarovskýék, a prágai iskola, illetve az utóbbi évek különféle teoretikus irányzatai között.

9 Adott áttekintésben ez csupán elnagyolt kép a folyamatról, amely megérdemli az árnyaltabb változatok, ellentétek vizsgálatát. Vö. korabeli viták, például Székely János: *Szabad-e a szabadvers?* című cikkére és a kapcsolódó vita-írásokra gondolok. (Utunk, 1958. március 20. 8-9.l., valamint Jancsik Pál: *Nekem még nincs szabadversem*, majd Szilágyi András: *Kassák Lajos és József Attila*, illetve: *Nekem is volt „szabadversem”*... című írására. (Utunk, 1958. április 17. Jegyzetek-rovat; Utunk, 1958. május 27. 3. L. Jegyzetek-rovat; Utunk, 1958. május 27. 3. L.)

10 Innen ír, küld leveleket, verseket Szegedre, az Irinyi Kollégiumban lakó kortársainak.

11 1958 áprilisában két ilyen cikk is megjelenik: Jánosházy György: *Korszerűbb költői magatartást!* Igaz Szó, / 4.sz./593. Hajdu Győző: *Gólyák a völgy felett*, Igaz Szó, 4.sz. 627-629.; néhány hónap múlva Szász János a bukaresti Előrében ír, hasonlóan. (Megjegyzések fiatal költők verseiről, Előre, 1958. június 21.)

12 Hajdu Győző: *Gólyák a völgy felett*. Igaz Szó, 1958. 4.sz.627-629.

13 Jánosházy György: *Korszerűbb költői magatartást!* Igaz Szó, 1958. 4. Sz. 593.

14 Jánosházy György i.h.

15 Szász János: *Megjegyzések fiatal költők verseiről*. Előre, 1958. június 2. Szombat.

16 Az érintett lírikusok: (Lászlóffy Aladáron kívül) Szilágyi Domokos, Csávossy György, Pál Lajos, Jancsik Pál, Hervay Gizella, Bogáti Judit, Barna Zsolt, Szatmári B. Zoltán, Bustya Dezső, Vécsey Ferenc, László Nóra, Elekes Ferenc, Lászlóffy Csaba.

17 Szász János: i.h.

18 Kántor Lajos: *Új számadás – új számvetés*. Előre, 1958. Február 5. 3205. 3.l.; *Új költői nemzedék*. – Lászlóffy Aladár. – Előre, 1958. Március 8. 3225. 3.l.Vö. 8. Jegyzet.

19 Majd 1960-ban publikálja Szócs István tanulmányértékű elemzését L.A.-ról az Igaz Szóban (A világ egységességének költői élménye) 1960./9. 387-392. Majd 1961-ben jelenik meg az első Forrás-emblémájú pályakezdő kötet – nem egyszerű körülmények között – : Veress Zoltán novellái *Menetirány* címmel. Úgy vélem, nem véletlen a címválasztás, s a címadó novella „megbízható” tematikája. A további kötetek folyamatos megjelenéséig még több év szükséges. (1963 talán az első esztendő, amikor már nem egykettő, hanem öt új szerző is debütálhat. (Bálint Tibor, Kántor Lajos, Hervay Gizella, Szíves Sándor, Jancsik Pál).

20 Korunk, 1959./4. 490-492.

21 Korunk, 1959./7-8. 1200-1202.

22 Korunk, 1960/4. 814-824.

23 Korunk, / 115-1155.

24 A három költő: Kádár János, Komzsis István, Mózes Huba. *Korunk*, 1961.1450.

25 Veress Zoltán: *Kodály Zoltán fényképe alá*, *Korunk*, 1963.1.sz. 53.; Lászlóffy Csaba: *A béke éjszakája*, *Korunk*, 3. Sz. 324. Lenin *Korunk*, 4.sz. 456; majd műfordításai (Kazakevics, E.) *Korunk*, 1963. 12.sz. 31.; Szilágyi Domokos műfordítása (Breslasu, Marcel) uo. 11. L.; Lászlóffy Aladár: *Őnarckép*, *Korunk*, 5.sz. 580-582. Kádár János: *Ó, hogy villannék a jégen*, 6. Sz. 721; Szócs Kálmán, uo. ; Fábrián Sándor: *Vaskeményen, Önmagam átlépve* 4. Sz. 467., 6. Sz. 720;

26 Például Lászlóffy Aladár vers mellett (*Visszhangok*, 7. Sz. 896-897.) esszéjellelű rövid prózával is jelentkezik. (*Eminescu, A költő és a formák, A szocializmus és a formák, Ami a korszerű költészetet illeti*, – 1964. 5. sz. 604-606; 1964. 11. Sz. 1555.; 1965.7-8. Sz. 934-935.; 1003.).

27 Húszévesen című verse az 1964. 8. Számban jelenik meg.

28 *Tövisfa*, 1964. 6. Sz. 767.

29 *Korunk*, 1963. 5. Sz. 631.

30 Kántor Lajos, *Korunk*, 1963. 5. Sz. 678-682. (a magyarországi prózáírók: Sánta Ferenc, Fejes Endre, Szabó István, Moldova György, Gerelyes Endre, Szakonyi Károly, Galgóczi Erzsébet, Fülöp János.

31 *Korunk*, 1965. 3. Sz. 344-352.

32 Láng Gusztáv, 1965. 1128.; K. Jakab Antal: 1964. 952.; 1965. 7-8. Sz. stb.

33 (Kolozsvári) Papp László, *Korunk*, 1965. 9. Sz. 1308-1312.

34 Földes László: *Én és a mindenség*. – L.A. költészetéről. *Korunk*, 1968./2.sz./214-222 Vö. *A lehetetlen ostroma*. (Bírálatok és cikkek), Bukarest, 1968. Irodalmi Könyvkiadó. 165-200.

35 Kántor Lajos: i. h.; Szilágyi Júlia: *Közülünk jöttök*, *Korunk*, 1961. 10. Sz. 1150-1151.